

TANCSIK RICHÁRD

A vajdasági magyar fiatalok aktív állampolgársága

Bevezetés

Európa manapság az egységben látja a lehetőséget, hogy a világ, vezető térsége legyen.

Mi sem bizonyítja jobban, hogy létrejött az Európai Unió, melynek Magyarország 2004. május 4-e óta, teljes jogú tagja.

Az Európai Unió tagállamai, így Magyarország, erőfeszítéseket tesz, hogy sikeres térség legyen, ehhez viszont, aktív állampolgárookra van szükség. Több nemzetközi dokumentum is külön kiemeli, az aktív állampolgár eszményét. Ezen dokumentumok egyike az UNESCO, CONFINTEA által, 1997-ben kiadott dokumentum is.¹

Viszont felmerül a kérdés ki is az aktív állampolgár?

Országonként eltér, hogy ki az, azonban az Európai Unió, kulcs kompetenciákat határozott meg, ami a felelős állampolgár ismérve.²

Ezek pedig:

- az anyanyelven folytatott kommunikáció,
- idegen nyelven folytatott kommunikáció,
- matematikai kompetenciák és alapvető kompetenciák a természet- és műszaki tudományok terén,
- digitális kompetencia,
- a tanulás elsajátítása,
- szociális és állampolgári kompetenciák,
- kezdeményezőkézség és vállalkozói kompetenciák,
- kulturális tudatosság és kifejező készség.

Ezen készségek birtokában, lehet bárkit is aktív állampolgárnak nevezni.

Feltételezzük, hogy jelen kompetenciákkal, mindenki rendelkezik. A legtöbb állampolgár, úgy gondolja ezeket a készségeket már elsajátította valamilyen formában. Lehet ez a helyszín, formális-, non formális-, vagy éppen informális út.

Azonban, több európai uniós és magyar kutatás azonban ellenkezőjét bizonyítja.

Ha megfigyeljük, a híradásokat és oda figyelünk a körülöttünk lévő térre, kiderül, az emberek nem az aktív állampolgár eszményét követik, mégis kiemelkednek közülük a fiatalok és a fiatal felnőttek.

A négyévente megjelenő „Ifjúság gyorsjelentés” című kutatás is ezt bizonyítja már 2004 óta.

---

¹ V. nemzetközi Felnőttoktatási Konferencia Hamburg, 1997

² http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_hu.pdf

A közügyektől való elfordulást mi okozhatja? Ez abból következhet, hogy a politikusok, akik példaként szolgálhatnak, eltávolodtak a polgároktól, vagyis a hatalom megszerzése után, amolyan „felsőbbrendű” egyénekké válnak.

Ez az ok elsődlegesen, ami miatt bekövetkezhetett a jelenleg meglévő passzivitás.

Azonban vajon minden fiatal hasonlóan gondolkodik? Az ifjúsági kutatások ezeket, bizonyítják. Viszont ha elvonatkoztatunk tőlük, akkor figyelembe kell venni egy csoportot, és ők pedig azon fiatalok, akik külföldről érkeznek.

Ők azok, akik egy másik állam polgárai, vajon ők mennyire aktívak, illetve mely államot érzik magukhoz közelebb.

Jobb esetben ezek a fiatalok, az Európai Unió valamely tagállamából érkeznek, vagyis feltételezzük, hogy bennük van a közös érték, a „Közös Európa” eszménye.

2011. január 1-jén viszont Magyarországon egy jogszabály által változások következtek be. A Magyar állam biztosította a határon túli magyaroknak, hogy könnyített állampolgárságot szerezzenek, ez azt jelentette, hogy olyan állampolgárok lettek az Unió állampolgárai, kiknek szülőföldje az Unió határain kívül helyezkedik el. Ilyen állam Szerbia is.

Meg kell említeni, hogy Szerbia, az Unióba igyekvő államok egyike, vagyis fiataljainak el kellett sajátítania a már említett kompetenciákat, és kutatásomban erre keresem a választ, hogy vajon sikerült-e nekik, az európai gondolatok alapját, az aktív ember eszményét elsajátítani.

A hipotézisek és a kutatás

Ahogy már utaltam rá, kutatásomban, a vajdasági magyar hallgatók aktív állampolgárságát vizsgálom.

Több hipotézist is felvettem, ezek pedig:

- A határon túli magyar szervezetek képzéseikkel, nem segítik az aktív állampolgárságra való nevelést, mert az általuk kínált tananyagban nem jelennek a fejlesztendő kulcskompetenciák.
- A Pécsen tanuló szerbiai hallgatók, többsége a nyelvi hátrányok miatt, miatt választotta Pécsi Tudományegyetemet.
- A határon túli magyar fiatalok, 2/3-t érte már, hátrányos megkülönböztetés.
- A célcsoport tagjainak nagyobb hányada, nem vesz részt a közügyekben, mert kiábrándultak belőle.

Ezen hipotézisek mellett, azonban a fő hipotézisem, amit bizonyítani, vagy megcáfolni, pedig az, hogy a Határon túli Magyar fiataloknak szükségük van képzésekre, amik elősegítik az aktív állampolgárságot, mert nincsenek birtokában a szükséges kulcs kompetenciáknak.

Ahhoz, hogy sikeresen prezentáljam az eredményeimet, először is elméleti háttérrel kellett megalapoznom.

A kutatásom során viszont, hogy eredményeket szerezzek, magukat az érintetteket kellett megkérdezniem.

Kutatásom során, igénybe vettem a:

- kérdőíveket (35 fő, a Pécsi Tudományegyetem hallgatói)³
- interjút (hallgatók, a szakmában kompetens szakemberek)

³ Kérdőíves lekérdezés, 2012. október, készítette: Tancsik Richárd

Itt ki kell térnem a kérdőívre, ugyanis a megbízható eredmények miatt, 2 kérdőívet használtam fel.

Az első kérdőív elsődlegesen, a hallgatók egyetem választásával és tanulmányával foglalkozik.

A másodikban, pedig az aktív állampolgárság kérdéskörét jártam körbe, a már említett kulcskompetenciákat felhasználva.

A második kérdőív tehát a hallgatók aktív állampolgárságára fókuszál, azon belül is kitér a:

- politikai aktivitására,
- tanulási hajlamukra,
- az információs csatornák használatára,
- az állampolgári és emberi jogok ismeretére és
- Európai Unió ismeretükre.

A kérdőív kitöltése internetes illetve személyes (megkeresés) úton történt. A személyes kitöltés a „Márton Áron Szakkollégium” lakói közt történt, egy olyan kollégiumban, ahol a határon túli magyar hallgatók reprezentálják magukat.

A következő fejezetekben a kutatási eredményeimet és a hipotéziseim teljesülését szeretném prezentálni illetve elméleti alapot is szeretnék adni.

A vajdasági magyar fiatalok és az anyaországi egyetemek

Nem újdonság, hogy a magyar fiatalok inkább az anyaország egyetemeit választják, már a kilencvenes évek elején megfigyelhető volt, hogy nagyon sok vajdasági fiatal inkább az anyaországi egyetemeket választotta.

Mindez köszönhető volt a gazdasági válság elmélyülésének, ami a '80-as években megkezdődött és a háborúknak is, amikor a magyar származású értelmiség nagy többsége Magyarországra vagy más nyugati országokba távozott.

A háborúk lezárása után kezdett nőni a számuk. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium adatai szerint, az 1995/96-os tanévben 596-an voltak, azonban az elszigeteltségnek köszönhetően az 1998/99 tanévig nincs több adat arról, hogy Magyarországon tanult volna valaki.

Az újabb kiáramlás 1998-ban figyelhető, meg köszönhető az újabb válságnak, ami Koszovó miatt kezdett kialakulni. Ebben az időben egyre több fiatalot köteleztek sorkatonai szolgálatra és ennek elkerülése érdekében választották a Magyarországi egyetemeket.

A legnagyobb ugrás 1999-ben figyelhető, meg amikor is megközelítőleg 300%-al megnőtt a fiatalok száma. Köszönhető ez Szerbia NATO általi bombázásának. Ebben az időszakban hiába vettek fel minősítő vizsga nélkül, de ekkor sem választották a magyarok a szerb felsőoktatást nagy számban.

Az utána való időszakban ez a szám stagnál, tartja átlagban a 700-800 tanuló/félév számot.

Ezen hallgatók közül, jelenleg 50 hallgató szerepel a Pécsi Tudományegyetem rendszerben, akik közül 35 hallgatót tudtam megszólítani a kutatásom során, és a kutatás eredményét a következő fejezetben szeretném reprezentálni.

A vajdasági magyar fiatalok aktív állampolgársága

A kérdőívemet 35 vajdasági magyar hallgató töltötte ki, az 50 hallgatóból, akiről van információ. Ez több mint a fele, vagyis reprezentatív lesz az eredmény.

A kérdőív további elemzésében a lakóhelyre kell kitérni. A települések, ahonnan a többség érkezett: Szabadka, Zombor Bácska Topolya.

Jelen városok is, igazolják hipotéziseim egyiket, hogy a távolság miatt választják a Pécsi Tudományegyetemet. Több indokkal is bizonyítani lehet, de szerintem a legszembetűnőbb, hogy a városok Pécstől, kivétel nélkül, 250 km-en belül helyezkednek, vagyis körülbelül olyan távolságban, mintha Belgrádba kellene utaznia a hallgatónak, és ráadásul nem is tanulhatna az anyanyelvén.

Ezek az indokok, azonban megcáfolják hipotézisemet. A vajdasági magyar hallgatók, nem azért jönnek a Pécsre tanulni, mert problémájuk lenne a szerb nyelvvel, hanem mert az otthonuk közel helyezkedik.

Ez nem jelenti, hogy nem kell foglalkozni a hallgatók szerb nyelv ismeretével. Az elemzések pedig a következő eredményeket hozták, a kutatás során egy 5 fokú skálát alkalmaztam, ahol: az 1-es, azt jelentette, hogy nem beszéli a szerb nyelvet és nem is akarja ismerni, az 5-ös pedig, hogy ismeri, és anyanyelvi szinten beszéli.

A megkérdezett 35 főből: 24 fő értékelt a nyelvtudását, 3-a, 1 fő értékelt 4-re.

Ha összefoglaljuk az eredményeket, kiderül, hogy a többség véleménye szerint ismeri a szerb nyelvet, el is boldogul vele, viszont nem érzi magabiztosnak magát, amikor meg kell szólalnia.

Hat fő volt, aki a legkevesebb osztályzatot, vagyis az 1-est, adta magának, ezzel ők kerültek a második helyre. Ők azok, akik nem ismerik a szerb nyelvet és nem is hajlandóak megtanulni.

A kérdőívek összesítése alapján azt a véleményt szűrhetjük le, hogy a fiatalok az oktatásban látják az elsődleges okot, illetve másodlagosan azt a tényt említik, hogy nincs alkalmuk használni az államnyelvet, köszönhetően a homogén magyar környezetnek. A többség, 28 fő Szerbiában szerezte meg érettségi bizonyítványát, ami az országos szintnek felel, mivel ott is a többség szülőföldjén szerezte meg a végzettséget.

Következőkben a szakokat szeretném prezentálni, vagyis mi a legnépszerűbb szak.

Megállapíthatjuk, hogy a legnépszerűbb a pszichológia szak. Ha a karokat vesszük figyelembe, ott a Bölcsésztudományi Kar kerül az első helyre. Az eredményekből kiderül az is, hogy egyenletes az eloszlás, kimondott nagy létszámú határon túl magyar csoport nincs sehol. A szak választások okai, az összesített vélemények után kiderül, hogy általában „szimpátia” alapján történt meg.

Kiderül az is, hogy kevesen érkeznek kimondott céllal, ahogy ők mondják „majd alakul”.

Ez egy bizonytalanabb jövő képet vetít elő az elmondottak alapján, amit akár a későbbiekben lehetne vizsgálni, hogy a jelen gazdasági helyzetben is ezt a szakot választaná-e.

Továbbtanulás szempontjából is levonhatjuk a következtetéseket.

A megkérdezett 35 hallgató közül 30 BA/Bsc szakos hallgató volt, és a többség, vagyis 25 fő a mesterképzést is a tervei közt emelte ki.

Ez ellentmond a szak választás során tett válaszoknak, ugyanis itt már biztosabb jövő kép jelenik meg, de a későbbi kérdésekben kapunk választ, hogy mit terveznek, ha van jövő képük.

A felhasznált kérdőívemben, 5 témakört hoztam létre, amik felölelik azon kulcs-kompetenciákat, amit az Európai Unió elvár állampolgáraitól, illetve felgyorsult világunk is, erre a kutatás bemutatása során kitértem.

A következő részben jelen témakörök eredményeit szeretném ismertetni.

Itt, arra voltam kíváncsi, hogy a fiatalok, részt vesznek-e a politikában, részt vesznek-e a közügyekben. Ezzel is szolgálva a közösséget, ahol élnek.

A kérdőív elemzése után, kiderült a hallgatók többsége, nincs tisztában jogaival. Azon kérdésekre, hogy milyen politikai joga van, nem tudtak 2-nél több jogot felsorolni, és a szavazati jog ismerete volt a legtöbbször megjelölt jog.

Az eredmények eddigi ismeretében, kiderül az, hogy a hallgatók közül csupán 2 fő vesz részt pár feladatokban, és ez a helyi magyar párt. Ez bizonyítja, hogy a közösség érdekét szem előtt tartva próbálnak aktívan részt venni a mindennapi életben.

A megkérdezettek közül csupán 2 fő tudta felsorolni a rendszerváltás óta hivatalban lévő magyar miniszterelnököket, illetve a hallgatók közül 3 fő szokta követni, a parlament eseményeit, és az interneten keresztül. Ez azt bizonyítja, hogy érdektelenség jellemzi a hallgatókat, viszont kiderül, hogy az interneten figyelik, ami a korszerű eszközök egyike, ami a kulcskompetenciák egyik eleme.

Kiderül, hogy a hallgatók véleménye szerint, az aktív állampolgár, maga irányítja életét, maga éri el céljait és elsődleges ilyen feladata, hogy fenntartja magát, mint fizikális, mint pedig egzisztenciálisan.

A civil szféra viszont, kiemelt helyen szerepel a hallgatók életében kiderül, ugyanis a hallgatók többsége, részt vesz ilyen szervezet munkájában, ezt 25 fő mondja el magáról, viszont a többség a „Vörös keresztet” említette meg.

Azon kérdésekre, hogy a kisebbségek, hogyan lehetnek a társadalom aktív részesei, egyöntetűen kijelentik, hogy elfogadják a kötelezettségeiket, és így válhatnak a közösség teljes jogú tagjaivá.

E fejezetben ki kell térni, egy adatra, ami úgy gondolom, az aktív állampolgárokra nem jellemző, ez pedig az önkényuralom kérdése. Ezt azért kell megemlítenem, mert a megkérdezettek, nagymértékben elfogadná ezt a formát. Ez a 35 főből, 15 főt jelent. Indokaikban a legtöbbször az jelent meg, hogy „Amíg nekem a megélhetésemet biztosítja valaki, addig nekem mindegy, ki van hatalmon, tőlem diktatúra is lehet”. Ez az elkeseredettséget jelentheti, amit ma megtapasztalhatunk, illetve a nélkülözés hatását, ami kihatással az elfordulásra, amire már utaltam.

Az utolsó bekezdésben pedig az Európai Unió témakört kell elemeznem, melyből kiderült a hallgatók szkeptikusak, a vélemények, ezt tükrözik. Ez is a jelen időszak nézetét tükrözi, ami bizonyítja, hogy a hallgatók a környezetükhöz igazodnak. A hallgatók véleményei közt, pedig megjelenik, hogy a határokat is visszahoznák.

Jelen eredmények tudtában a hallgatók mit is gondolnak, az aktív állampolgárságról. Véleményük egyezik, a kulcskompetenciákkal. A képzést támogatják, de szerintük nincs szükségük rá. Úgy gondolják, el tudják sajátítani, a mindennapok során is, de ha lehetősége lenne, szívesen részt venne hasonló képzésen.

Ezen eredmények tudtában tehát kijelenthetjük, a hallgatóknak szükségük van képzésekre, ami által aktív állampolgárok lehetnek és ez által a saját- és közösségük jövőjét is jobba tudják tenni.

Ehhez azonban képzésre van szükség, amit biztosíthatnak a civil szervezetek, a határon túli hallgatókat segítő szervezetek, az egyetem illetve maga az állam is, mert neki is érdeke, hogy fiataljai segítsék az állam működését

Megoldási javaslat és képzés terv

Az előzőekben már többször említettem, Magyarország vállalta azon Unió törekvéseit, hogy a fejlődés érdekében megteremtí az aktív állampolgáriság eszményét.

Azonban a kutatások és az eredmények mást mutatnak. A polgárok elfordulnak a közügyektől, úgy érzik a politikusok eltávolodtak tőlük, és ezt már a helyi politikai szinten is érzik.⁴ Ez a hangulat a fiatalokat is elérte. Ez köszönhető az elsődleges szocializációs szintnek, a családnak. A fiatalok többsége a szülei véleményét fogja követni a legtöbb esetben. Ez a fiatalok egyre passzívabb magatartását vonja maga után.⁵

Ezért is fontos, hogy az állam mind inkább felelősséget vállaljon az aktív állampolgárság kérdésében, mivel egyre több új állampolgára is érkezik. Köszönhetően a többször említett, egyszerű honosítási eljárásnak. Évente több ezer új polgár érkezik Magyarországra, akik ugyan magyarok, de egy más kultúrájú országból érkeznek. Itt a folyamatos kisebbségi lét miatt azt gondoljuk, hogy aktívan részt vesznek a közügyekben.

A vajdasági magyar fiatalok is kiábrándultak a közéletből. Úgy érzik, nincs lehetőségük beleszólni a közösség életébe. Ezért is lesz fontos az állami felelősség. Viszont kérdés az állami szerepvállalás, hogy mennyire vegyen részt benne? A legtöbb szakember szerint a legnagyobb veszély, ha közvetlenül beavatkozik, ezért olyan civil kezdeményezéseket kell támogatni, melyek pártoktól függetlenül tudnak ilyen képzéseket véghezvinni.

Az andragógiára, komoly feladat hárul abban, hogy a fennálló problémát megoldják.

Az egyik ilyen lehetőség, pedig az aktív állampolgárságra való nevelés. Ez fontos megérteni, mivel ezek a fiatalok is részben vagy egészben az Unió állampolgárai is. Ezért a tananyag megtervezése során több szempontot is figyelembe kell venni, amely a későbbiekben befolyásolják a későbbi sikereket.

Mielőtt felvázolnám, azt a tematikát, amit sikeresnek vélek, először azt négy globális kérdést kell feltenni, egy oktatásszervezőnek, amik a későbbiekben befolyásolják a munkánkat.⁶

Ezek pedig:

- *Mit oktassunk?* Ez az a kérdés, ami a leginkább foglalkoztatja az embereket. Itt több szempontot is figyelembe kell. Az adott területet, cél csoportot, az kultúrát, a fejlesztendő területeket stb. Ebből is látszik, hogy összetett kérdéskör. Magyarországon pedig különösképpen sajátos. Ugyanis a politika gyakran kisajátítja.
- *Hogyan tanítsunk?* itt a minőségbiztosítási rendszereke vannak a segítségünkre. A piaci alapon működő felnőttoktatásban, a jobb minőségre kell törekedni, és ez az elsődleges cél.
- *Miből tanítsunk?* Itt csak az anyagiak szabhatnak határt. Keretet viszont kapunk a Felnőttképzési törvény által.

4 Bordás István: Az aktív állampolgár képzés jövője-paradigmaváltás a közművelődésben. In: Magyar-német együttműködés az európai partnerségben, Szerk: Hinzen, H., Horváthné B. Mária, Koltai Dénes, Németh Balázs, IIZ/DVV-PTE TTK FEEFI, Budapest-Pécs 2003

5 Branka Emersic: A demokratikus állampolgári nevelés 1990 előtt és után. In: A felnőttoktatás története Közép Európában. Szerk.: Willhelm Filla, Elke Gruber, Heribert Hinzen, Jurij Jug. Budapest: Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézet. 2000

6 Bordás István: Az aktív állampolgár képzés jövője-paradigmaváltás a közművelődésben. In: Magyar-német együttműködés az európai partnerségben, Szerk: Hinzen, H., Horváthné B. Mária, Koltai Dénes, Németh Balázs, IIZ/DVV-PTE TTK FEEFI, Budapest-Pécs 2003

- *Kiket oktassunk?* Sokan, azt gondolják ez a legegyszerűbb kérdés. Azonban ez is az adott szituációktól függ leginkább. Ez fogja meghatározni kik lesznek a célcsoport tagjai. Jelen esetemben tehát a vajdasági magyar hallgatók lesznek ők.

Ezen kérdések alapján igyekeztem elkészíteni azt a képzés tervet mely nem csak a határon túli magyar fiatalok képzésében lehet sikeres, hanem a többi fiatal képzésében is.

A képzés terv elkészítéséhez az alapokat más civil szervezet képzés javaslatai szolgáltatták. Ezek egyike a „Századvég Alapítvány” és a szerbiai „Katalizátor” civil szervezet.⁷⁸

A tananyag tehát a következő elemekből állna:

- Európai Unió ismeretek
- Nyelvi kurzusok
- Idegen nyelvi és anyanyelvi kurzusok (szerb és magyar)
- Informatikai kurzusok
- Kulturális tudatosság és kifejező készség
- Történelmi ismeretek (nemzetközi, nemzeti és lokális)
- Retorika
- Új tanítási és tanulási módszerek elsajátítása
- Szociális és állampolgári ismeretek
- Kezdeményező-készség és vállalkozói kompetenciák

Ezek a tananyagok is mutatják, azon kérdésköröket, amikre a kérdőívemben választ kerestem. Szerteágazó ismereteket sajátíthatnak el a képzésen résztvevő vajdasági fiatalok.

Viszont ezen képzések sok szempontból nehezen megvalósíthatók. Ugyanis a fiatalok többsége passzívan áll hozzá a hasonló képzésekhez. Ezért is lenne fontos, már az általános iskolában elkezdni, az aktív állampolgáriságra való nevelést. A szerb államnak is már a közoktatásban el kell kezdeni aktív állampolgáriságra való nevelést.

Az államnak pedig, meg kell szerveznie és támogatni kell, minden olyan civil szervezetet, amely elősegítheti, hogy létrejöjjön az emberközpontú fejlődés és a részvételi társadalom, mely tiszteletben tartja emberi jogokat, mely alapja a fejlődésnek.

Összegzés

Elmondhatjuk, hogy jelenleg a Pécsi Tudományegyetem jelen vannak, a vajdasági magyar fiatalok, akik közül többen már magyar állampolgárok is lettek (szeptember 27-én tartották a jubileumi honosítási ünnepséget Magyarországon).

Ezen ok miatt is fontos, hogy oda figyeljünk rájuk, és segítsük őket az aktív állampolgárság útján. Több hátráltató tényező is megjelenik eközben, a folyamatos eltávolodás a közügyektől, ami köszönhető a gazdasági válságnak, a szegénységnek illetve a politikusok magatartása miatt is. Ezen okok miatt a hallgatók, egyre jobban kivonják magukat a döntések alól és a jogaikat is feladnák, csak jobban éljenek.

---

⁷ <http://www.szazadveg.hu/oktatas/>

⁸ Bordás István: Az aktív állampolgár képzés jövője-paradigmaváltás a közművelődésben. In: Magyar-német együttműködés az európai partnerségben, Szerk: Hinzen, H., Horváthné B. Mária, Koltai Dénes, Németh Balázs, IIZ/DVV-PTE TTK FEEFI, Budapest-Pécs 2003

Ez azonban csorbítja azon terveket, amit az Unió vár el tagállamaitól illetve azoktól, akik a közös „Európa eszményének” útjára lépnek.

Ezért szükség van, hogy folyamatos képzéseket nyújtsunk, minden állampolgárnak, és legyen az határon túli magyar vagy magyar állampolgár, mert mindenki, aki Európában az nem csak szülőföldjének az állampolgára, hanem az „Európai népek családjának” is a tagja, és ezzel az Unió teljes jogú állampolgára is.

Irodalomjegyzék

- Ádám Magda: A kisantant és Európa: 1920-1929, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989
- Branka Emersic: A demokratikus állampolgári nevelés 1990 előtt és után. In: A felnőttoktatás története Közép Európában. Szerk.: Willhelm Filla, Elke Gruber, Heribert Hinzen, Jurij Jug. Budapest: Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézet. 2000
- Bordás István: Az aktív állampolgár képzés jövője-paradigmaváltás a közművelődésben. In: Magyar-német együttműködés az európai partnerségben, Szerk: Hinzen, H., Horváthné B. Mária, Koltai Dénes, Németh Balázs, IIZ/DVV-PTE TTK FEEFI, Budapest-Pécs 2003
- Cs. Czahesz Erzsébet: Multikulturális Nevelés. Szöveggyűjtemény. Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió. 1998.
- Magyar-német együttműködés az európai partnerségben, Szerk: Hinzen, H., Horváthné B. Mária, Koltai Dénes, Németh Balázs, IIZ/DVV-PTE TTK FEEFI, Budapest-Pécs 2003
- Gábrity Molnár Irén: A jugoszláv társadalmi környezet elemzése a nemzeti kisebbségek szempontjából, In: Vajdasági útkereső, Szerk. Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa, Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, mtt 2. kötet: Szabadka, 1998. pp. 13-32.
- Gábrity Molnár Irén: A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és mérései, In: Fészekhagyó vajdaságiak, Tanulmányok, kutatások, statisztikák. Szerk. Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa, Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, mtt 4. kötet: Szabadka, 2001. pp. 115-162.
- Gábrity Molnár Irén: Szerbia és Vajdaság demográfiai mutatói – migrációk; Oktatásügy – a tudás alapú társadalom felé, Civil szerepvállalás a helyi fejlesztési programokban (társ-szerzővel), In: Kistérségek életerejé – Délvidéki fejlesztési lehetőségek; Szerk. Dr. Gábrity Molnár Irén és Ricz András, Kiadó: Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 2006.
- Szerk. Szűcs Gabriella: HÖÖK mentorprogram- Felsőoktatási Mentorhálózat képzési kiadványa mentorok számára, Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest, 2008. pp. 57-71. pp. 103-129. pp. 130-143
- Halász Iván: Állampolgárság, migráció és integráció. Budapest: MTA Jogtudományi Intézet. 2009
- Hálózat az állampolgárságért és demokráciáért Európában (POLITEA). In: Európa Kézikönyv az élethosszig tartó tanulásról. Szerk: Sz. Tóth János. Budapest: Magyar Népfőiskolai Társaság, Szent István Egyetem Főiskolai Kar Társadalomelméleti, Közművelődési és Felnőttképzési Intézete. 2001 357 p.
- ICAE: Felnőttoktatás és az egész életen át tartó tanulás: problémák szándékok, ajánlások. Beadványok az „Oktatás és tanulás XXI. század számára” Nemzetközi Bizottsághoz, Torontó, 1994. In: Nemzetközi nyilatkozatok és dokumentumok a felnőttoktatásról és az egész életen át tartó tanulásról. Szerk: Harangi László, Heribert Hinzen, Sz. Tóth János: Pp.:98-105. Budapest: Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete. 1998
- Jaques Delores: Oktatás – rejtett kincs. In: A Jaques Delores vezette Nemzetközi Bizottság jelentése az UNESCO-nak az oktatás XXI. századra vonatkozó kérdéseiről. Budapest: Osiris kiadó, Magyar UNSECO bizottság. 1997. pp 71-92.
- Longworth, Norman: Learning Cities, Learning Regions, Learning Communities. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group. 2006.

- Magyar UNESCO Bizottság: A magyar felnőttoktatás 1985 óta történt változásai és jövőjének perspektívái. In: Nemzetközi nyilatkozatok és dokumentumok a felnőttoktatásról és az egész életen át tartó tanulásról. Szerk: Harangi László, Heribert Hinzen, Sz. Tóth János: Pp.:47-67. Budapest: Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete. 1998
- Tóth Judit, Ugróczky Mária: Kézikönyv a határon túli magyarokat érintő jogszabályi rendelkezésekről. Budapest: Magyar országgyűlés, 2008.
- UNESCO, CONFINTEA, Napirend a Jövő számára, Hamburg, 1997. In: Nemzetközi nyilatkozatok és dokumentumok a felnőttoktatásról és az egész életen át tartó tanulásról. Szerk: Harangi László, Heribert Hinzen, Sz. Tóth János: Pp.:9-17. Budapest: Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete. 1998
- UNESCO, CONFINTEA, Hamburgi Nyilatkozat a felnőttek tanulásáról. In: : Nemzetközi nyilatkozatok és dokumentumok a felnőttoktatásról és az egész életen át tartó tanulásról. Szerk: Harangi László, Heribert Hinzen, Sz. Tóth János: Nemzetközi nyilatkozatok és dokumentumok a felnőttoktatásról és az egész életen át tartó tanulásról. Pp.:9-17. Budapest: Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete. 1998
- Ustav Republike Srbije 2006, In: szluzsbeni liszt januar 2, Beograd, 2006.
- http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/02_Vajdasagi_Utkereso.pdf (2011. szeptember 15.)
- http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/srb/feszekhagyovajdasagiak/pages/003_migracio_kisebbségi_jogok.htm (2012. december 10.)
- http://rtt.org.rs/sites/default/files/doc/Kepzettek_a_jovo_2008.pdf (2012. december 12.)
- <http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs/> (2012. december 12.)
- <https://www.nive.hu/folyoiratok/admin/articles/16/balassa.pdf> (2012. szeptember 10.)
- http://www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php (2012. november 15.)
- http://www.hetek.hu/interju/201001/a_vajdasagi_autonomia_a_szerb_demokracia_sikertortenete (2012. július 10.)
- http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0500139.tv (2012. december 07.)
- <http://www.unc.edu/depts/europe/teachingresources/balkan-crisis.pdf>
- http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=100&Itemid=68 (2012. december 5.)
- <http://www.mp.gov.rs/page.php?page=101> (2012. december 5.)
- <http://www.volcan.hu/nemzetkozibusz.html> (2012. december 5.)
- <http://www.martonaron.hu/index.php?dat=6> (2012. december 17.)
- <http://www.bbi.hu/data/files/intezet/szakmaidokumentaciok/strategia02.pdf> ,
- <http://www.bbi.hu/index.php?id=96&cid=146> (2012. december 17.)
- http://www.sllistbeograd.rs/documents/ustav_republike_srbije_lat.pdf (2012. december 15.)
- http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/INSTITUTES/UII/confinteapdf/National_Reports/Europe%20-%20North%20America/Serbia.pdf (2012. december 14.)
- <http://www.szazadveg.hu/oktatas/> (2012. november 14.)
- http://europa.eu/youth/active_citizenship/index_eu_hu.html (2012. szeptember 14.)
- http://europa.eu/youth/active_citizenship/index_hu_hu.html (2012. szeptember 14.)